

na sjever do rimskih teritorija. Četvrto poglavlje istražuje dokaze za kopnene putove koji su vodili kroz Perziju da bi se povezali sa svilenom cestom unutarnje Azije. Peto poglavlje bavi se dokazima za diplomatske kontakte između Rima i Indije te Kine. Šesto poglavlje istražuje prihode koje je Rim dobivao od trgovine s Istokom i razmatra kako su ta sredstva financirala Carstvo. Autor donosi alternativni model za rimsku ekonomiju te tumači kako je Carstvo funkcioniralo u vrijeme svoga najvećeg prosperiteta.

Iz dodataka spominjem samo neke proizvode s dugog popisa:

Dodatak A – proizvodi iz Rimskog Carstva prema popisu kineskog *Weiluea*: zlato, srebro, bakar, željezo, olovo, kositar, kornjače čiji su oklopi korišteni za proricanje, razne životinje kao bijeli konji, pijetlovi za borbu, nosorozi, mungosi, potom kauri školjke, karneol, slonovača, dijamanti, žuti jantar, poludrago kamenje, vuneni sagovi, svila, tamjan, mirisna smola, šafran, ružmarin, crveni koralj, staklo, žad, itd.

Dodatak B - uvoz s Istoka u Rimsko Carstvo: cimet, papar, nard, indijski začini, đumbir, asafoetida, aloja, oniks, kardamon, pamučne prekrivke, slonovača, biseri, lijekovi, svila, indijski eunusi, lavovi, leopardi, pantere, indijska kosa, itd.

Dodatak C - donosi cijene istočne robe prema Plinijevoj listi cijena na rimskim tržnicama.

Ovaj prikaz podastire samo mali dio važnih informacija o razdoblju koje knjiga prikazuje jer nije moguće prenijeti niz podataka, uključujući arheološke, povijesne, kulturološke, kojima je McLaughlin dao važan doprinos proučavanju trgovačkih veza između Rima i Istoka. On spominje razna plemena koja su prodirala na teritorij Indije iz centralne Azije kao što su Indo-Skiti ili Kušani, Šake i dr. Osvrće se na južne indijske dinastije Satavahane, Chere, Cole, Pandye. Važna je njegova zamjedba da je razlog slabljenju trgovačkih veza Rima s Istokom bila kuga (165.-180.), iz razdoblja Antonina kada je trećina stanovništva vezanog uz trgovinu umrla od te pandemije. A Kinezi su uzalud čekali vijesti iz Rima nakon što ih je 166. posjetilo rimsko poslanstvo jer su oni na povratku stradali.

Ova knjiga može se uzeti kao neka vrsta putokaza za daljnja istraživanja koja bi trebala biti interdisciplinarna, jer tako velika tema iziskuje rad brojnih stručnjaka za razna područja koja obuhvaćaju široku tematiku odnosa Zapada i Istoka, u ovom slučaju Rima i drevnog orijentalnog svijeta.

Klara Gönc Moaçanin

Vojna krajina godine Gospodnje 1578.

Nataša Štefanec, Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici.

Zagreb: Srednja Europa, 2011., 562 str.

Knjiga dr. sc. Nataše Štefanec, profesorice na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prevedena je autoričina disertacija obranjena na Odsjeku za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta (Central European University, CEU) u Budimpešti 2004. godine.

Podijeljena na osam poglavlja, knjiga počinje kratkim Prologom (str. 7), a nastavlja se poglavljima Postavke istraživanja (11–27), Plemstvo i staleži u regiji: temeljni i problemski konteksti (55–137), Obrana i politika: planovi, kompromisi i strategije (139–319), Obrana u praksi (323–451), Zaključak (453–465), Dodaci (465–495), Karte (495–502), te Bibliografija (502–548). Na kraju knjige nalaze se popis tablica, kazalo osobnih imena i geografskih pojmova te osnovni podaci o autorici.

U kratkom prologu autorica se ukratko osvrće na pitanje konstrukcije povijesti i subjektivnosti istraživanja, da bi u prvom poglavlju iznijela ciljeve i zadatke istraživanja, terminološku problematiku, vremenski i tematski okvir istraživanja, izvore i literaturu te, na kraju, europski i regionalni kontekst istraživanja kompleksnog odnosa između vladara i plemstva u procesima sve izraženijega institucionalnog razvoja ranonovovjekovne države. Autorica otkriva da je temu izabrala jer, unatoč važnosti sabora u Brucku na Muri za hrvatsku povijest, *implikacije po hrvatsku ranonovovjekovnu povijest, kao i okolnosti koje su do njega dovele, još uvijek nisu dostatno istražene*. Kao temeljni zadatak navodi temeljitu analizu *raznovrsnih (unutrašnje) austrijskih inicijativa i rješenja za suočavanje s osmanskom prijetnjom te njihov utjecaj na hrvatske i slavonske staleže i hrvatski ranonovovjekovni prostor*. Nakon pregleda najvažnijega arhivskoga gradiva, objavljenih izvora i literature, prezentirani su položaj i karakteristike plemstva na prostoru Svetoga Rimskog Carstva, Pruske, Poljsko-litvanskoga Kraljevstva, Češkog Kraljevstva, Unutarne Austrije, Ugarskoga Kraljevstva, te u nekim dijelovima Francuske. Autorica stavlja naglasak na odnos vladara i staleža, odnosno na proces međusobnog *natjecanja* za vlast u okviru novih državnih institucija. Na temelju iscrpne komparacije zaključuje kako je u Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu izostao krucijalni preduvjet razvoja moderne države – *porezni kompromis*. Zbog inzistiranja na zastarjelom poreznom sustavu, odnosno poreznim egzempcijama temeljenim na jakim srednjovjekovnim privilegijama, a u kombinaciji s permanentnim ratnim stanjem, migracijama i pustošenjem, domaće plemstvo nije ozbiljnije participiralo u financiranju obrane, što je rezultiralo *postepenom marginalizacijom hrvatsko-slavonskih političkih struktura u široj regiji i imalo dalekosežne posljedice u idućim stoljećima*. Na kraju tog poglavlja, autorica ispravno zaključuje da se *ne može baš za sve okriviti Osmanlije*.

Drugo poglavlje donosi pregled prava, privilegija i dužnosti plemstva u regiji, opisuju se razne mogućnosti vertikalne i horizontalne mobilnosti plemstva kroz razvoj novih institucija i uredskih službi na kraljevskim i prinčevskim dvorovima te se daje osvrt na pitanje nasilja i plemićkog monopola na nasilje u ranonovovjekovnoj Europi. Autorica razrađuje hipotezu prema kojoj u razdoblju kada na zapadu traje intenzivna transformacija srednjovjekovnih kraljevstva u modernije ranonovovjekovne države, hrvatsko plemstvo i dalje ustraje na petrifikaciji naslijeđenih tradicionalnih pozicija, što u novim okolnostima rezultira dugoročnim negativnim posljedicama po institucije i status Hrvatsko-slavonskoga Kraljevstva te poziciju hrvatskih staleža na regionalnoj političkoj sceni. Detaljnim opisom razvoja upravnog aparata i staleških institucija na području austrijskih zemalja i Ugarsko-hrvatskoga Kraljevstva, autorica pokazuje u kojoj su mjeri pojedini staleži participirali u tom procesu, na kakve su kompromise pristajali i kakve su koristi pritom stekli. Osiromašeno, slabo obrazovano i sve manje utjecajno hrvatsko plemstvo, ovisno o komorskom novcu prikupljenom izvan granica Kraljevstva, nespremno na porezni kompromis i nužnu adaptaciju zastarjelih institucija, nije moglo ozbiljnije participirati u razvoju institucija centraliziranih u udaljenom Beču, stoga ni ozbiljnije profitirati od novih

vojnih službi. S druge strane, ugarsko plemstvo zauzelo je bolju poziciju zbog posjedovanja vlastite komore te aktivne politike na razini Gornjeg doma Sabora i na županijskoj razini gdje su organizirani financijsko poslovanje i interna obrana. Staleži Unutarnje Austrije koji nisu imali zakonodavne ovlasti, ali su na dijelu zemlje imali financijsku i sudsku autonomiju, uspjeli su se angažiranim i homogenim nastupom nametnuti kao jedan od najvažnijih političkih aktera u regiji te riješiti važna unutrašnja pitanja.

U trećem se poglavlju, na temelju izvornog gradiva, opisuju poticaji i pripreme za organizaciju velikoga Bečkog savjetovanja 1577. godine i sabora u Brucku na Muri u siječnju 1578. godine. Poglavlje svjedoči o tome kako je plemstvo Unutarnje Austrije reagiralo *izrazito progresivno u obrani i pokrenulo ubrzan razvoj upravnih struktura*. S druge strane, pozicija hrvatskog plemstva dotad se toliko degradirala da nisu bili ni konzultirani ni pozvani na Bečko savjetovanje kao ni na sabor u Brucku na Muri. Staleži Unutarnje Austrije pristali su nakon intenzivnih pregovora financirati obranu, zbog čega su profitirali na političkom i vjerskom planu. Strategija se hrvatskih staleža pak teško može prezentirati sustavno iako su u nekim slučajevima *postojali i sustavniji naponi i ulaganja kojima bi se mogla pripisati riječ (dugoročna) strategija*. Autorica nadopunjava Nadu Klaić i Milana Kruheka koji uzroke neispunjavanja saborskih zaključaka vezanih uz obranu vide u lošoj suradnji s vladarom te u individualnom pristupu obrani, proširujući problem na potpuni nedostatak *ozbiljnih staleških planova za razvoj upravne i autonomne financijske infrastrukture samog Kraljevstva*. Slijedi problematiziranje pozicije nadvojvode nakon preuzimanja uprave nad Vojnom krajinom 1578. godine, odnosno nad čitavom vojskom Unutarnje Austrije i Hrvatsko-slavonskoga Kraljevstva, čime je stekao velik utjecaj u Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu. Ironična je činjenica, konstatira autorica, da se nadvojvoda Karlo prilikom formiranja vojnih tijela, koja su pod upravom Dvorskog ratnog vijeća u Grazu djelovala u Hrvatskoj i Slavonskoj krajini, sukobljavao s vlastitim staležima dok hrvatski staleži u tome uopće nisu participirali. Slijedi odlomak o razvoju i karakteristikama funkcije glavnog zapovjednika u Vojnoj krajini, koja je uglavnom popunjavana plemićima iz Unutarnje Austrije i o kojima je u hrvatskoj historiografiji malo rečeno. Autorica konstatira da je već u prvim desetljećima 16. stoljeća na krajiškom prostoru, paralelno s banskim, formiran alternativan i funkcionalan vojni sustav *s kvalificiranim i utjecajnim zapovjednicima i uglavnom stalnom, mada neustaljenom financijskom potporom iz austrijskih zemalja*. Pri opisu utjecaja Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu na praktično funkcioniranje Hrvatske, Slavonske i Kaniške krajine, autorica prikazuje genezu te institucije te prezentira problematiku institucionaliziranja vojne uprave iz austrijske perspektive opisujući tko su bili glavni akteri, kako je tekao proces pregovora i formiranja jednoga takvog tijela, s kojim je pobudama to učinjeno te kako je to tijelo strukturirano na nižim razinama. Posebno je zanimljiv dio o funkcioniranju banskog ureda gdje prihvaća u hrvatskoj historiografiji nepopularnu tezu pravnog povjesničara Ivana Beuca da je ban, zbog osmanskog pritiska, nedostatka novca i pojave novih zapovjednika, sve više gubio ovlasti i postajao ovisan i podređen tijelima upravne i vojne vlasti izvan zemlje, ali za razliku od Beuca, ne svaljuje krivnju (samo) na Habsburgovce, već na *postepeni gubitak ovlasti bana (i sabora) zbog institucionalnog i financijskog slabljenja Kraljevstva*. Odlukama sabora u Brucku na Muri, banske vojne ovlasti i službeno su prenesene na nadvojvodu i Dvorsko ratno vijeće u Grazu. Slijedi opis strategije obrane utjecajnoga

vojnog teoretičara Lazarusa von Schwendija, prema kojoj su Osmanlije prejake da bi se s njima izravno sukobljavalo, stoga treba održavati mir do promjene odnosa snaga te prema kojoj oslonac treba biti vojno obrazovano i uvježbano domaće stanovništvo, a ne plaćena vojska. Nastavlja opisivanjem mehanizama održavanja mira, diplomatskih akcija, špijunaža i problema koje je u pogledu održavanja mira izazivao mali rat. Detaljno se prezentiraju strateški planovi austrijskih staleža za organizaciju obrane u Krajini i zaleđu, o čemu se raspravljalo na saboru u Brucku na Muri, s tim da autorica opisuje mjere koje su poduzete i u Kaniškoj krajini.

U četvrtom se poglavlju opisuje kako je obrana funkcionirala u praksi. Donosi se pregled financiranja obrane, opisuju vrste poreza i porezni doprinosi pojedinih staleža, doprinos staleža Svetoga Rimskog Carstva i pape te se prezentiraju ogromne disproporcije financijskog izdvajanja za obranu između hrvatsko-slavonskih i staleža Unutarnje Austrije. Primjerice, dok je putem dike (najvažnijega neredovitog kraljevskog poreza namijenjenog prvenstveno borbi protiv Osmanlija) 1576. godine na području Hrvatsko-slavonskoga Kraljevstva prikupljeno samo 4013 guldena, staleži Unutarnje Austrije izdvojili su za financiranje Hrvatske, Slavonske i Banske krajine 285.386 rajnskih guldena, što jasno prezentira međuodnose. Nakon problematiziranja važnog pitanja opskrbe, opisuju se karakteristike svih rodova vojske na Krajini, struktura zapovjednoga kadra te brojnost i narodnosni sastav unutar pojedinih rodova vojske. Slijedi iscrpna rekonstrukcija razvoja obrambenog sustava, odnosno prikaz razvoja i organizacije vojnih jedinica te problematika krajiških utvrda. Odlomak o Banskoj krajini indikativno je kratak jer sustavni podaci o razvoju vojnih postrojba na ovom prostoru nisu sačuvani. Slijedi opis stanja u hrvatskoj historiografiji marginalizirane Kaniške krajine, inače usko povezane sa Slavonskom krajinom. Ovdje se, za razliku od Hrvatske i Slavonske krajine gdje se u trenutku sabora nije pregovaralo s domaćim plemstvom, više raspravljalo s lokalnim plemstvom. Poglavlje završava raspravom o mehanizmima uvođenja reda i discipline te o pitanjima opskrbe i potrošnje.

U petom poglavlju autorica donosi zaključak u kojem su sumirani rezultati ranijih poglavlja, a u šestom izbor iz izvora, odnosno 14 tablica s popisima utvrde i terenske vojske u Hrvatskoj, Slavonskoj i Kaniškoj krajini u razdoblju od 1559. do 1578. godine.

U sedmom poglavlju prezentirano je šest karata koje pokazuju cijelu ugarsko-hrvatsku vojnu granicu prema Osmanskom Carstvu u 16. stoljeću te fizionomiju Kaniške i Hrvatske krajine u razdoblju od 1573. do 1582. godine. Na kraju knjige, u osmom poglavlju slijedi ekstenzivna bibliografija na 45 stranica (502–547).

Knjiga Nataše Štefanec predstavlja veliki korak u istraživanju hrvatskog ranonovjekovlja. Za razliku od tradicionalnoga i uglavnom jednodimenzionalnog pristupa problematici razvoja Vojne krajine, prikazanog faktografski i primarno kroz prizmu osmanskog napredovanja, autorica se fokusira na dublje, strukturalne probleme. Komparativnim istraživanjem institucionalnog, političkog i vojnog djelovanja hrvatsko-slavonskih i unutarnjih austrijskih staleža u kontekstu osmanskih osvajanja 16. stoljeća, baziranim na iscrpnom korištenju arhivskoga gradiva, ona daje dubinski uvid u proces razvoja vojnokrajiškog sustava, ali ne kao zasebnog entiteta, već kao važnog segmenta institucionalnog razvoja ranonovjekovne države. Prvi je put komparativno istražena politika unutarnjih austrijskih i hrvatsko-slavonskih staleža, a ranije navedena saznanja koja proizlaze iz tog sučeljavanja bacaju novo svjetlo na uzroke institucionalnog i statusnog srozavanja hrvatsko-slavonskih staleža i Kraljevstva. Razvoj vojnokrajiškoga upravnog

aparata detaljno je analiziran, teorijske i strateške zamisli protuosmanske obrane jasno su konceptualizirane i prezentirane, a načela funkcioniranja obrane u praksi kvalitetno razrađena i opisana, čime su uvelike upotpunjena dosadašnja istraživanja te teme.

Zaključno, knjiga Nataše Štefanec predstavlja, u hrvatskoj historiografiji, dosad najiscrpniju analizu procesa razvoja vojnokrajškog sustava do sabora u Brucku na Muri 1578., te će zasigurno biti nezaobilazna svakome tko se bude bavio ili odluči baviti vojnom, staleškom i upravnom problematikom Vojne krajine i Hrvatsko-slavonskoga Kraljevstva u ranome novom vijeku pa i dalje.

Damir Stanić

Novo kritičko izdanje *Života Bazilijeva*

Ihor Ševčenko (ur.), *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur liber quo Vita Basilii imperatoris amplectitur.*

Berlin: De Gruyter, 2011., 55 + 503 str.

Put do novog kritičkog izdanja *Vita Basilii* bio je u najmanju ruku trnovit. Prije Ihora Ševčenka tom su poslu redom pristupali ili su to namjeravali Carl de Boor, H. G. Nichols, Oktawiusz Jurewicz, John Wortley i Friedrich Lapp. Nijedan od njih nije uspio pothvat privesti kraju. Najbliži tome bio je de Boor, a upravo na njegovoj ostavštini dobrim je dijelom nastalo ovo kritičko izdanje. U nedostatku novog, povjesničari i ostali istraživači služili su se starijim izdanjima, u prvom redu onim koje je 1838. priredio Immanuel Bekker u sklopu slavne serije *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Bekker je objavio zbirku carskih biografija kojoj je dao naziv Teofanov Nastavljač (*Theophanes Continuatus*). Kako navodi Ševčenko, *VB* je tako postao peta knjiga Teofanova Nastavljača čime je stvoren dojam da se radi o integralnom dijelu zbirke carskih biografija (str. 3*). Moguće je da se željom za stvaranjem dojma kontinuiranog narativa vodio tvorac *Vat. gr. 167*. Taj rukopis, nastao početkom 11. stoljeća, najstariji je prijepis „Teofanova Nastavljača“, a samim time i *VB*. Tekst rukopisa podijeljen je u tri dijela: 1) od Lava V. do Mihaela III.; 2) vladavina Bazilija II.; 3) od Lava VI. do Romana II. Međutim, posve je evidentno, navodi Ševčenko, da je *VB* sastavljen neovisno od drugih carskih biografija. U usporedbi s njima, *VB* je mnogo duži, njegov ton je više propagandni, a žanrovski je mješavina biografije, hagiografije i *basilikos logos*, tj. enkomija izgovaranih caru u posebnim prigodama (str. 4*).

S prijevodima *VB* također nije bilo mnogo uspjeha. Jedini potpuni suvremeni prijevod prije Ševčenkovog bio je Breyerov na njemački jezik (L. Breyer, *Vom Bauernhof auf den Kaiserthron: Leben des Kaisers Basileios I., des Begründers der Makedonischen Dynastie*, Graz, 1981). Ostali prijevodi bili su fragmentarni. Mahom su prevedeni dijelovi interesantni za povijest područja na kojem se govori jezik (ili jezici) prijevoda, kao što je to slučaj sa serijom *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* gdje su objavljeni samo dijelovi vijesti koje *Vita* donosi o Hrvatima, Srbima i ostalim stanovnicima istočnojadranskih sklavinja (sv. II, str. 79-80).

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

45

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2013.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 45

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest), Zrinka
Blažević (teorija i metodologija povijesti)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Boris Bui

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Zrinski d.d. Čakovec

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*